

ROLUL TEHNOLOGIILOR INFORMATICE ȘI DE COMUNICAȚII ÎN DESFĂȘURAREA REVOLTELOR DIN PRIMĂVARA ARABĂ

ROLE OF INFORMATION TECHNOLOGY AND COMMUNICATIONS IN THE DEVELOPMENT OF ARAB SPRING RIOTS

General-locotenent (r) prof. univ. dr. Cristea DUMITRU*

Acțiunile protestatarilor din Primăvara arabă au beneficiat de suportul consistent al tehnologiilor informatice și de comunicații. Deși acest element nu este inedit în peisajul mișcărilor populare revendicative din ultimul deceniu, modalitatea în care a influențat revoltele arabe a atras atât atenția analiștilor politici, cât și a serviciilor de siguranță și securitate internă ale tuturor statelor. Dezvoltarea și larga răspândire a tehnologiilor informatice și de comunicații în țări în care conservatorismul religios islamic ridică bariere importante în calea comunicării dintre oameni, au permis circulația fluidă a informațiilor între foarte mulți utilizatori, precum și un mediu neașteptat de propagare a nemulțumirilor și revendicărilor populare.

Cuvinte cheie: tehnologii informatice și de comunicații; Primăvara arabă; Revoluție Twitter; Revoluție Facebook.

Protesters' actions during the Arab Spring have received the consistent support of the information technologies and communications. Although this element is not unique in the landscape of the popular protest movement of the last decade, the way it influenced the Arab riots drew the attention of both political analysts and security and internal security services of all states. Development and widespread of the information technologies and communications in countries where Islamic religious conservatism raises significant barriers to communication between people, allowed fluid movement of information between many users and an unexpected propagation environment for the popular dissatisfactions and claims.

Keywords: Information technologies and communications; Arab Spring; Twitter Revolution; Facebook Revolution.

* Profesor universitar doctor, Universitatea Națională de Apărare, București, România, membru corespondent al Academiei Oamenilor de Știință din România, Secția Științe Militare, membru AFCEA (Armed Forces Communications and Electronics Association – Asociația Forțelor Armate pentru Comunicații și Electronică), general-locotenent (r), fost șef al J6 (Direcția Comunicații și Informatică din Statul Major General) - (e-mail: dimitru.cristea@computerland.ro).

Prof., PhD, National Defence University, Bucharest, Romania, corresponding member of the Academy of Romanian Scientists, Military Sciences Section, AFCEA (Armed Forces Communications and Electronics Association) member, Lieutenant General (ret.), former Chief of Romanian J6 (Directorate of IT&C in General Staff) - (e-mail: dimitru.cristea@computerland.ro)

Introducere

Luna decembrie a anului 2010 a marcat declanșarea unei mișcări de protest în Tunis, capitala Tunisiei, urmare a gestului extrem al unui tânăr tunisian pe nume Mohamed Bouazizi, care și-a dat foc în orașelul Sidi Bouzid, după ce poliștii i-au confiscat fructele și legumele pe care le vindea pe stradă. Gestul lui „Basboosa”, așa cum era strigat cel ce a devenit „Eroul din Tunisia”, a dat tonul unor proteste violente în țara nord-africană, care au condus la alungarea președintelui Zine El Abidine Ben Ali și a aprins un val de revolte în state din lumea arabă, din Egipt până în Mauritania și din Algeria până în Oman. Seria protestelor și demonstrațiilor ce au avut loc în Africa de Nord și în Orientul Mijlociu, începută cu protestul tunisian din decembrie 2010, a devenit cunoscută sub numele de Primăvara arabă [1], chiar dacă nu toți participanții la proteste erau arabi. Succesul raportat de protestele din Tunisia a inițiat un val de revolte în Algeria, Iordania, Egipt și Yemen ce s-a propagat ulterior și în alte state arabe. Până în luna februarie 2012, Primăvara Arabă a răsturnat guverne în trei state. Președintele tunisian a fugit în Arabia Saudită la 14 ianuarie 2011. În Egipt, președintele Hosni Mubarak a demisionat pe 11 februarie 2011, după 18 zile de proteste masive ce i-au încheiat cele trei decenii de președinție. Liderul libian Muammar Gaddafi a fost răsturnat de la putere pe 23 august 2011, după ce Consiliul Național de Tranziție a câștigat controlul asupra Bab al-Azizia și a fost ucis pe 20 octombrie 2011, în orașul său natal, Sirte. Pe perioada revoltelor arabe, mai mulți lideri și-au anunțat intenția de a renunța la putere după încheierea mandatului actual. Președintele Ali Abdullah Saleh din Yemen a semnat pe 23 noiembrie 2011 un acord care îi permite transferul puterii în termen de 30 de zile de la încheierea oficială a mandatului, în februarie 2012, în schimbul obținerii imunității. Președintele sudanez Omar al-Bashir a anunțat că nu va mai candida la alegerile din 2015, așa cum a promis și premierul irakian Nouri al-Maliki, al cărui mandat se încheie în 2014. Protestele din Iordania au dus la demisia consecutivă a două guverne. Putem aprecia că Primăvara arabă reprezintă ansamblul de mișcări populare, de amploare variabilă, ce au cuprins numeroase țări din lumea arabă începând cu decembrie 2010. Aceste mișcări revoluționare naționale sunt numite și revoluții arabe, revolte arabe sau trezirea arabă.

Pentru a putea înțelege în mod adecvat Primăvara arabă, mecanismele declanșării și desfășurării acesteia, apreciem că este necesară analiza contextului în care s-au produs revoltele arabe.[2] În opinia noastră, contextul desfășurării revoltelor arabe se referă la: **factorul demografic** – tinerii din grupa de vârstă 15-25 de ani reprezintă o pătrime din populația totală a țărilor arabe, aceștia confruntându-se cu o rată a șomajului estimată la 40%. În consecință, o generație tânără plină de vise, activă, din ce în ce mai educată, larg urbanizată și conectată la lumea externă prin Internet, telefonie mobilă, televiziune, sateliți etc. și o piață a muncii restrânsă o fac să fie un actor esențial al revoltelor arabe; **natura regimurilor politice din țările cuprinse de Primăvara arabă** – în ansamblul lor, regimurile politice din lumea arabă sunt de tip autoritar, oligarhic.[3] Pe cale de consecință, societățile arabe aspiră la regimuri democratice, dar acesta pare a fi un proces de durată și foarte dificil întrucât, în prezent, există libertăți limitate, corupție dezvoltată în majoritatea țărilor și

șefi de state foarte adesea vârstnici aflați în funcție de mulți ani, favorabili transmiterii ereditare a puterii, inclusiv în regimurile de tip republican; **condițiile socio-economice**, deși au un nivel de instruire ridicat, tinerii din țările arabe nu își găsesc un loc de muncă adecvat, datorită faptului că regiunea este atinsă de cote înalte ale șomajului. În mod paradoxal, tinerii sunt cei mai afectați de șomaj, 90% dintre șomeri având vârsta cuprinsă între 15 și 29 de ani, iar rata netă a șomajului pentru această grupă de vârstă variind în regiune între 20 și 25%; **acțiunile non-violente ale protestatarilor și rolul armatei în timpul și ulterior revoltelor** – atitudinea militarilor față de revendicările populare este primordială în desfășurarea revoltelor. În Egipt și Tunisia, armata este neutră, aceasta detașându-se de conducerea statului, care nu va mai dispune de această forță pentru a reprimă manifestațiile. Armatele din celelalte state sunt devotate dictatorilor datorită unor privilegii substanțiale sau particularităților de recrutare (folosirea mercenarilor naturalizați, recrutări tribale sau cu precădere a unei populații minoritare ș.a.). Atunci când aceste măsuri nu sunt suficiente pentru a învinge revoltele, armatele străine pot sprijini armata națională în sarcinile de represiune: aviația siriană în Libia, trupe saudite în Bahrein; **rolul noilor tehnologii informatice și de comunicații** – unul dintre punctele comune ale revoltelor din Primăvara arabă l-a reprezentat rolul important jucat de tehnologiile informatice și de comunicații. Dezvoltarea acestor tehnologii permite o circulație fluidă a informațiilor între foarte mulți utilizatori. Tehnologiile informatice și de comunicații au permis structurarea și pregătirea mișcărilor de contestatare; **locul Islamului și al femeilor în revoltele arabe** – de regulă, liderii religioși au susținut regimurile politice aflate la putere în lumea arabă. De aceea, influența lor a fost relativ redusă în cazul Primăverii arabe. La rândul lor, femeile, tradițional izolate, au luat parte activă la mișcările de protest, jucând chiar rol de lideri, cerând mai multă dreptate și libertate.[4] În continuarea demersului nostru vom analiza modalitățile prin care protestatarii din Primăvara arabă au exploatat avantajele utilizării tehnologiilor informatice și comunicațiilor pentru satisfacerea dezideratelor lor. Totodată, vom evidenția modul în care guvernele au încercat să contracareze folosirea tehnologiilor informatice și comunicațiilor pe parcursul desfășurării revoltelor arabe.

Tehnologiile informatice și de comunicații în țările arabe

În multe state din Nordul Africii sunt impuse limite severe în spații cum ar fi presa și canalele de televiziune, precum și restricții în libertatea de exprimare și dreptul de a organiza întruniri. Nu este o sarcină ușoară să înființezi o publicație în Libia, o organizație ce militează pentru drepturile omului în Algeria sau să organizezi un marș în Bahrein. Spațiul Internetului este aproape singurul spațiu liber de exprimare pentru multe grupuri sau indivizi care doresc să își exercite dreptul la libertatea de exprimare, dreptul de a participa la întruniri și de a forma asociații și grupuri cu interese comune. Începând cu anul 2004, utilizatorii Internetului din țările arabe au avut posibilitatea de a folosi, în mod eficient, platformele online pentru diferite cauze. Astfel, au fost abordate multe subiecte taboo, cum ar fi: tortura în posturile de poliție, agresiunea sexuală, minoritățile religioase, violări ale drepturilor omului de către cei aflați la putere etc. Având în vedere datele statistice, furnizate de Școala de Guvernământ din Dubai, din Tabelul 1, apreciem că numărul utilizatorilor

platformelor de socializare nu este mare, comparativ cu numărul populației. Cu toate acestea, există un anumit grad de complementaritate între organizațiile ce militează pentru drepturile omului, utilizatorii platformelor de socializare și jurnaliștii media offline. Jurnaliștii transmit subiectele ce nu pot fi publicate offline datorită cenzurii specifice regiunii, împreună cu înregistrări și dovezi multimedia, bloggerilor ce pot publica în rețelele de socializare detaliile cazurilor respective.

Tabel 1. Utilizatorii Twitter și Facebook (media la începutul anului 2011)

Statul	Populația	Utilizatori Twitter	Utilizatori Facebook
Algeria	35.953.989	13.235	1.947.900
Egipt	85.950.300	131.204	6.586.260
Libia	6.670.928	63.919	71.840
Maroc	32.770.852	17.384	3.203.440
Sudan	44.103.535	9.459	443.623
Tunisia	10.476.355	35.746	2.356.520

Recentele proteste și revolte din Tunisia și Egipt au fost supranumite „Revoluțiile Twitter” și „Revoluțiile Facebook”, datorită utilizării pe scară largă a mesajelor cu conținut generat de utilizator (UGC – user-generated content), ce au fost diseminate de către protestatari, activiști și suporteri ai protestelor, prin intermediul Internetului, prin rețele de socializare precum Twitter și Facebook ori cu ajutorul telefoanelor mobile. Utilizarea telefoanelor mobile, a rețelilor de socializare și a UGC în protestele din Primăvara arabă nu sunt fără precedent. Twitter a fost folosit în protestele din Moldova și Iran, în anul 2009, iar în ambele cazuri unii analiști au numit mișcările respective ca fiind revoluții Twitter.[5] Mișcarea populară de înlăturare a președintelui Joseph Estrada de la conducerea statului Filipine, în anul 2001, a fost denumită și „Revoluția SMS”, datorită utilizării mesajelor text tip SMS pentru mobilizarea protestatarilor.

Tabel 2. Accesul la tehnologiile informatice și de comunicații în țările arabe [7]

Statul	Abonamente la telefoane mobile (per 100 loc.)	Număr estimat utilizatori de Internet (per 100 loc.)	Abonamente transmisii de bandă largă (per 100 loc.)
Algeria	93,8	13,5	2,3
Bahrain	177,1	10,0	9,6
Egipt	66,7	24,3	1,3
Iordania	95,2	26,0	3,2
Libia	148,5	5,5	1,0
Maroc	79,1	41,3	1,5
Siria	45,6	20,4	0,2
Sudan	36,3	-	0,4
Tunisia	95,4	34,1	3,6

A fost descrisă ca fiind prima schimbare de guvern susținută de utilizarea tehnologiilor moderne de comunicații.[6] Cu toate acestea, considerăm că etichetarea revoltelor din

Primăvara arabă ca fiind revoluții Twitter sau Facebook este exagerată având în vedere accesul la tehnologiile informatice și de comunicații ale populației din statele analizate. În anul 2009, în Tunisia și Egipt erau doar 34, respectiv 24 utilizatori de Internet la 100 de locuitori. Analizând datele prezentate în Tabelul 2, concluzionăm că nu există o determinare semnificativă între intensitatea revoltelor și numărul de utilizatori ai tehnologiilor informatice și de comunicații în țările respective. De asemenea, utilizatorii rețelelor de socializare din țările arabe reprezintă doar o minoritate a populației, ce locuiește în mediul urban, are un venit constant și un grad de educație corespunzător folosirii calculatoarelor electronice. Putem afirma însă cu certitudine că mulți protestatari au utilizat mesajele cu conținut generat de utilizator, rețelele de socializare și mesajele tip SMS transmise cu telefoanele mobile pentru a da expresie nemulțumirilor și revendicărilor populare pe timpul Primăverii arabe. Acest fapt a determinat atât o mai bună mobilizare și coordonare a protestatarilor, cât și o reacție din partea statelor arabe pentru limitarea sau interzicerea accesului utilizatorilor la serviciile de Internet și de telefonie.

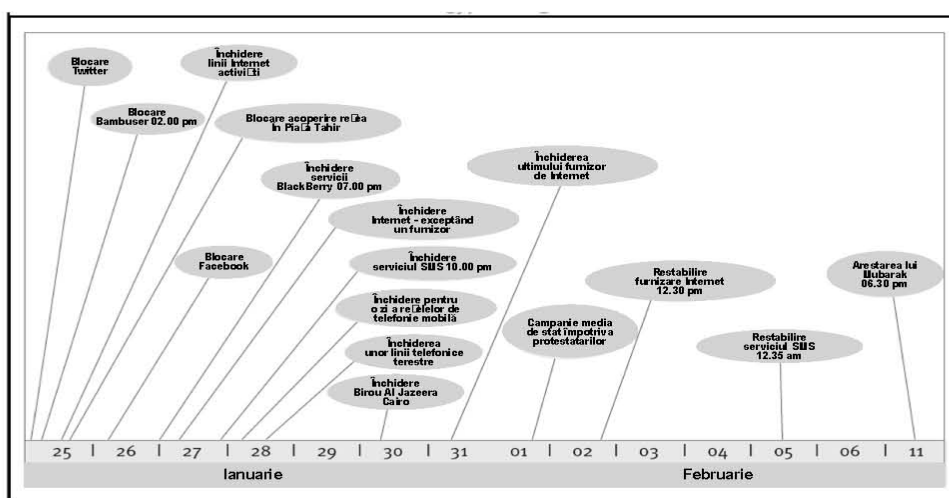
Reacția statelor în spațiul cibernetic pe timpul revoltelor din Primăvara arabă

Spațiul cibernetic este utilizat, în mod frecvent, pentru a expune violările drepturilor omului pe care guvernele se străduiesc să le țină ascunse. Clipurile video publicate online ce probau violențele forțelor loiale guvernelor au creat, în timp, un puternic val de rezistență în rândul platformelor de socializare, cum este cazul clipurilor video ce dezvăluiau corupția poliției din Maroc și tortura din posturile de poliție și violențele din Egipt. Pe timpul revoltei din Tunisia, spațiul cibernetic și cu precădere blogosfera au fost aproape singurele surse de informații, fotografii și imagini video pentru luptele din stradă. Transmiterea UGC a devenit aproape un act de conduită pentru relatarea știrilor de la evenimentele ce se desfășurau, întrucât media convențională nu putea avea accesul sau mijloacele necesare. Blogging-ul și transmiterea de fotografii și imagini video prin intermediul telefoanelor mobile au devenit principalele surse de diseminare și consumare a știrilor despre protestele din stradă. Legătura dintre UGC și telefoanele mobile a fost un instrument important pentru protestatari în demersul acestora de a informa lumea asupra revendicărilor lor, evenimentelor ce marcau cursul protestelor, precum și naturii răspunsului forțelor de poliție, militare sau civile. În Siria, acolo unde accesul jurnaliștilor internaționali a fost aproape complet restricționat, transmiterea imaginilor video prin telefoanele mobile a devenit una dintre puținele modalități de raportare a situației. Aceste realități au determinat reacții complexe în spațiul cibernetic din partea statelor arabe. Unele guverne au folosit filtre de Internet pentru a bloca conținutul mesajelor pe timpul desfășurării protestelor. În Tunisia, Egipt, Libia și Siria a fost blocată transmiterea UGC și chiar traficul pe Internet, prin deconectarea serviciului de furnizare a legăturii de Internet sau prin încetinirea drastică a vitezei transmisiilor de date.[8] Regimul Mubarak a închis, aproape complet, toate serviciile de furnizare Internet și de comunicații, din noaptea de 27/28 ianuarie și până pe data de 5 februarie 2011 (vezi Figura 1). În Libia, Internetul a fost blocat pentru majoritatea libienilor, încă de la începutul protestelor, în zonele controlate de Gaddafi. În Tunisia, regimul Ben Ali a sustras numele de utilizatori și parolele de pe Facebook, Twitter și ale conturilor de poștă electronică, prin introducerea unor script-uri Java în conținutul paginilor acestor site-uri, înainte ca acestea să ajungă la utilizatori. Platformele de socializare Twitter și Facebook au fost folosite de către agențiile intelligence și de securitate pentru identificarea și localizarea activiștilor și protestatarilor. În

Sudanul de Nord, unde grupuri de utilizatori ai Facebook au anunțat proteste împotriva regimului, guvernul a monitorizat, în mod activ, toate website-urile de socializare. Atunci când au început protestele, mulți potențiali protestatari, utilizatori ai rețelelor de socializare au fost arestați.

Figura 1. Graficul măsurilor adoptate în spațiul cibernetic de către Guvernul Egiptean [9]

Concluzii

Rețelele de socializare de pe Internet, mesajele cu conținut generat de utilizator sau comunicațiile prin telefoane mobile nu sunt instrumente infailibile în beneficiul protestatarilor, ci mai degrabă parte a unui teren contestat, utilizat atât de mișcările de protest în conflicte și tranziții societale, cât și de guverne. Site-urile rețelelor de socializare Twitter și Facebook pot fi folosite pentru spionarea protestatarilor, găsirea identităților lor reale și operarea de arestări și detenții. Așa cum nota recent Julian Assange, fondatorul WikiLeaks, Internetul nu este numai o forță pentru transparență și deschidere, ci și cea mai mare mașinărie de spionaj pe care a văzut-o lumea vreodată.[10] Platformele rețelelor de socializare corelează adeseori o identitate online cu numele real, orașul de reședință, ocupația, interesele, fotografiile și rețeaua de prieteni ale utilizatorului, furnizând multe oportunități pentru supraveghere. Informațiile din rețelele de socializare pot fi explorate prin terțe aplicații sau de către furnizorii de reclame. Aplicația cu interfața de programare a Facebook, care este un limbaj sau un set de comenzi pentru găsirea informațiilor pe Facebook, este accesibilă oricui își transformă contul de utilizator în cont de dezvoltator. De asemenea, avem și exemplul companiei britanice Gamma Group International care a oferit, în anul 2009, Serviciului de Securitate de Stat din Egipt, o aplicație software de securitate. Aceasta era descrisă ca fiind un sistem de securitate de nivel înalt, ale cărei capacități asigurau spargerea conturilor personale de pe Skype, spargerea conturilor de poștă electronică asociate cu Hotmail, Yahoo și Gmail, precum și controlul complet al calculatoarelor țintă,

respectiv înregistrarea transmisiilor audio și video de pe chat-uri, înregistrarea activității din apropiere și copierea conținutului calculatoarelor controlate. Apreciem că platformele Twitter și Facebook, precum și aplicațiile telefoanelor mobile oferă o funcțiune de geolocare, care poate da informații despre locația utilizatorului. Poziția unui telefon mobil poate fi urmărită de către operatorii de telefonie mobilă și, implicit de către guverne sau terțe părți. În anumite circumstanțe, utilizarea Internetului pe telefonul mobil poate spori capacitățile de supraveghere ale regimurilor represive. În opinia noastră, tehnologiile informatice și de comunicații au reprezentat, pe timpul desfășurării revoltelor din Primăvara arabă, un mediu de propagare a nemulțumirilor și revendicărilor populare, complementar media offline, precum și instrumente pentru mobilizarea și coordonarea acțiunilor protestatarilor.

NOTE BIBLIOGRAFICE

- [1] Roger HARDY, *Egypt protests: an Arab spring as old order crumbles?*, BBC News, Feb. 2, 2011.
- [2] Petre DUȚU, Anișoara DINU, *Primăvara arabă și mediul de securitate*, Sesiune de comunicări științifice – Echilibrul de putere și mediul de securitate, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București 2011, ISBN: 978-973-663-925-8, p.168.
- [3] *Pluralisme politique et autoritarisme dans le monde arabe*, <http://www.institut-gouvernance.org/fr/analyse/fiche-analyse-192.html>.
- [4] *Révoltes arabes, vers un printemps des femmes?*, <http://www.rsr.ch/info/les-ponts-forts/3000976-revoltes-arabes-vers-un-printemps-des-femmes.html>.
- [5] Evgeny MOROZOV, *Moldova's Twitter Revolution. Net Effect*, April 7th 2009, http://neteffect.foreignpolicy.com/posts/2009/04/07/moldovas_twitter_revolution.
- [6] Julius COURT, *People Power II in the Philippines: The First e-Revolution?*, 2001, <http://www.odi.org.uk/resources/docs/4114.pdf>.
- [7] www.itu.int/ITU-D/ICTEYE/Indicators/Indicators.aspx, International Telecommunication Union, 2009.
- [8] Global Voices Syria, *Reports on Internet Blackout*, 3 June, 2011.
- [9] Ramy RAOOF, *The Internet and social movements in North Africa*, Global Information Society Watch 2011, Published by Association for Progressive Communications (APC) and Humanist Institute for Cooperation with Developing Countries (Hivos), South Africa 2011, ISBN: 978-92-95096-14-1.
- [10] Julian ASSANGE, *World's greatest spying machine*, The Hindu, 6 April, 2011.

